

Politik, historie og jura

– en anmeldelse

af professor mso., dr.phil. Mogens Rüdiger

Kan man forsvare demokratiet ved at sætte det ud af kraft? Det polemiske spørgsmål blev stillet af Joseph Heller i *Catch 22* og handlede om 2. verdenskrig. I antologien *Politik, historie og jura. Politisk overvågning i Danmark og Skandinavien under Den Kolde Krig* bliver samme spørgsmål stillet og diskuteret. Næsten. For udgangspunktet for alle bogens bidragsydere er – gætter jeg på – at man ikke meningsfuldt kan svare nej til spørgsmålet. Så problemet er, hvor grænsen skal trækkes. Og her kan man kun give et betinget svar. For forsvaret for demokratiet må nødvendigvis tage sig anderledes ud efter 9/11 end før, ligesom Den Kolde Krig naturligvis er uomgængelig i vurderingen heraf. Kan der ikke gives et entydigt svar, så kan historiske undersøgelser dog bidrage til at kvalificere en stillingtagen.

I 2009 udkom PET-Kommissionens digre rapport, og det er på grundlag heraf og – delvist – den efterfølgende livlige debat, at denne bog kommer med en række synspunkter på spørgsmålet. De fleste bidragsydere var med til at udarbejde PET-Kommissionens rapport, så det er oplagt, at diskussionen er koncentreret herom, og at artiklerne reflekterer over PET's praksis eller over PET-Kommissionens undersøgelser og vurderinger af PET's

praksis. Men en overordnet diskussion af forholdet historie, jura og politik ville have været givende og bidraget til at løfte bogen op over den polemik, der præger flere af artiklerne.

De to indledende kapitler af Jørgen Grønnegaard Christensen og af antologiens redaktør, Rasmus Mariager, giver en god introduktion dels til PET-Kommissionens arbejde og rapportens indhold, dels til fænomenet undersøgelseskommissioner og den udvikling, det har undergået siden 1980. Grønnegaard Christensen vurderer, at kommissionerne har haft en positiv betydning for det demokratiske system, at de er politisk attraktive (især for oppositionen), mens de ud fra et "administrativt læringsperspektiv" kun er værdifulde "for moralister, der gerne vil have belæg for sædernes forfald, og for historisk interesserede, der søger indblik i, hvordan det måske virkelig var" (s. 53).

Bogens anden del indledes med en artikel af Regin Schmidt, der redegør for den politiske sammenhæng, hvori PET's virksomhed indgår. Det er en informativ artikel, fordi den – da Schmidt deltog i PET-Kommissionen – giver et indblik i nogle grundlæggende diskussioner i kommissionen. En af pointerne er, at PET for at forhindre ulovlige handlinger (anslag mod statens indre sikkerhed) var nødt til at holde øje med lovlige handlinger, eller mere præcist de lovlige handlinger, der kunne udvikle sig til ulovligheder. Det er denne grænse mellem det lovlige og det ulovlige, mellem det demokratiske og det udemokratiske, der er til diskussion: gjorde PET det rigtige, var vurderingerne i orden? I den forstand gav det god mening, at PET's kommissorium blev udvidet til at om-

fatte overvågningens genstand, dvs. først og fremmest venstrefløjen.

En anden pointe er, at PET er dybt forankret i det politiske system, dvs. i Justitsministeriet, hvorfor det er interessant i hvilket omfang PET havde ansvar for egne handlinger.

En tredje pointe i Regin Schmidts artikel er, at det undergravede befolkningens tillid, at "politikere undertiden kan føle det nødvendigt at tage beslutninger af hensyn til rigets indre og ydre sikkerhed, som de ikke føler, de kan få befolkningens opbakning til." Demokrati kan være besværligt, men snarere end at lade eksistensen af problemet – der uden tvivl er reelt og nærværende – være et grønt lys for overvågning, kan man måske forvente, at politikere udviser forsigtighed med at tilbageholde oplysninger for befolkningen. Man kan spørge om PET har fået dårligere arbejdsvilkår efter at PET-Kommissionens afdækning af overvågningen er blevet kendt? Hvis ikke, kunne det tyde på at problemet ikke er så stort endda?

De efterfølgende tre artikler udgør bogens polemiske afdeling. I artiklen "Regeringserklæringen. En strid om ord" afviser Morten Heiberg, der også deltog i kommissionens arbejde, fornærmet og arrogant enhver kritik af arbejdet. Det tungeste argument er, at Heiberg ved bedre, fordi han har brugt mange år i arkivet – og det er jo ikke til at stikke.

Diskussionen står om ordlyden i regeringserklæringen af 30. september 1968, dvs. "at registrering af danske statsborgere ikke længere må finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed" hvor det centrale ord er *alene*. Heiberg kan sagtens have ret i, at PET fulgte princippet, men det kunne da være fint at

se lidt dokumentation for at det er andet end en retorisk øvelse – især fordi det er et af de punkter, der har været debat om.

Heller ikke når det kommer til det forudgående notat af 14. september fra Justitsministeriet og dets betydning for forståelsen af regeringserklæringen og PET's praksis er Heiberg særlig indstillet på at hjælpe læseren. I dette tilfælde er der dog argumenter, godt nok indforståede, men noget at tage fat på.

Heibergs artikel bidrager ikke med noget til bogens problemstilling, hvorfor man roligt kan springe artiklen over og gå videre til de næste talere, hvis holdninger allerede er præsenteret af Heiberg, om end i delvist fordrejet form.

Jens Vedsted-Hansen, professor i jura, deltog i PET-Kommissionen, men valgte at gå i mindretal blandt på opfattelsen af det omtalte notat fra Justitsministeriet. På det punkt var PET-kommissionen præget af markant uenighed. I modsætning til flertallet mener Vedsted-Hansen ikke, at spørgsmålet om forskellige ministres udtalelser om PET's praksis kun kan betegnes som et politisk spørgsmål. Svaret er også juridisk og må inddrage Justitsministeriets ovennævnte erklæring, som ifølge Vedsted-Hansen bør tillægges samme retsvirkning som folketingsbeslutningen. Selv om argumentationen virker overbevisende, skal jeg ikke kloge mig på, hvilken fortolkning, der har mest for sig. Men det kunne unægtelig have været interessant, hvis konsekvenserne af Vedsted-Hansens fortolkning var blevet diskuteret mere konkret i forhold til PET's registreringskriterier, når det konstateres at de var i strid med regeringserklæringen.

Preben Willhjem stiller i sin sædvanlige skarpe og ofte anklagende stil en masse spørgsmål, hvor de fraværende

svar nærmest antyder en konspiration til PET's frifindelse. Dermed ikke være sagt, at både spørgsmål og svar ikke kan være relevante, snarere at spørgsmålene i denne sammenhæng ikke bringer diskussionen videre end en markering af en position. At diskussionen om regeringserklæringen og dens retlige status hverken er afgjort eller afsluttet med Heibergs fortolkning af ordet "alene" virker åbenlyst, og jeg kunne godt tænke mig at læse et seriøst svar både på Wilhjelm og Vedsted-Hansens kritik.

Karl Molin og Knut Einar Eriksen sammenligner PET-kommissionens undersøgelser og konklusioner med forholdene i den svenske SÄPO og den norske POT. Især Eriksens meget systematiske bidrag er oplysende og interessant. Eriksen bestrider ikke kommissionens "komparative hovedresultat, at dansk overvågningstjeneste var mindre, snillere og mer kontrolleret enn den norske og vel også den svenske." (s. 192). Han lufter dog også muligheden af, at hele opgavens kommissorium og afgrænsning spillede en rolle (hvilket vel ligger lige for), ligesom han peger på det noget vanskeligere, men også interessante spørgsmål, om den (parti)politiske tidsånd ikke var mindre overvågningsskeptisk (for nu at sige det diplomatisk) i 00'ernes Danmark end i 1990'ernes Norge?

Efter min mening er det ret åbenlyst, at 00'erne delvist som reaktion på 11. september åbnede for en mere nærgående regulering af folks hverdag og for en snævrere definition af, hvad der kunne accepteres som normalt. Forsvaret for demokratiet blev mindre fintfølende. Om det har sat sig tydelige spor i kommissionens rapport er jeg noget mere tvivlende over for.

Tidligere næstkommanderende i PET Jørn Bro kommenterer indirekte på Eriksens problemstilling med en konstatering af, at kritikernes skepsis og ønske om at regulere PET's virksomhed var at gå fjendens ærinde. Og så er alting jo så meget lettere at forholde sig til, når dem der ikke er med os, er imod os.

Som det er fremgået er der masser af stof til diskussion i bogen, og det tjener redaktøren Rasmus Mariager til ære, at han med antologien åbner for en bredere vurdering af kommissionens store arbejde ved at leverer materiale til den evige debat om, hvordan og med hvilke midler demokratiet kan forsvares.

Rasmus Mariager (red.): *Politik, historie og jura. Politisk overvågning i Danmark og Skandinavien under Den Kolde Krig*. 253 sider. 198 kr. Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag.

